

Péczeli Anna

A humán biztonság elmélete és gyakorlata, Kanada és Japán példáján

A humán biztonság koncepciója az államközpontú biztonságfelfogás helyett az egyénekre helyezi a hangsúlyt, a biztonság garantálásában megkérdőjelezi a központi kormány primátusát, szélesebb körű fenyegetésekkel számol, és a defenzív stratégia helyett gyakran nagy hangsúlyt kap a megelőzés. Ennek az új koncepciónak az alapjait az ENSZ Fejlesztési Programjának az 1994-es Humán Fejlődés Jelentése rakta le. Ez a dokumentum összefoglalja az elmélet legfőbb jellegzetességeit, a legfontosabb programterületeket és általános javaslatokat tesz a gyakorlati megvalósításra is. Habár a humán biztonságot érintő kritikák többsége éppen az elmélet alkalmazhatóságát kérdőjelezi meg, Kanada és Japán példája egyértelműen bizonyítja az elmélet létjogosultságát. A két példa ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a megvalósítás kapcsán létrejövő két gyakorlati iskola mennyire eltér a prioritások és az eredmények területén is. Ennek köszönhetően pedig úgy tűnik, hogy napjainkban inkább a kanadai gyakorlat a sikeresebb; a jövőre nézve viszont az várható, hogy a japán megközelítésre lehet nagyobb szükség, éppen ezért ennek vizsgálata talán még fontos tanulságokkal szolgálhat.

Bevezetés

A hidegháború folyamán a nemzetbiztonsági stratégiák elsősorban az államok területi védelmére irányultak, és a kívülről jövő fenyegetésekkel szemben igyekeztek védelmet nyújtani az államok számára. Ennek garantálásáért pedig elsősorban a központi kormány és a hadsereg volt felelős. Ezzel szemben az elmúlt két évtizedben egyre fokozottabban jelentek meg olyan új kihívások, melyeket már nehéz volt ezen keretek között értelmezni, és melyek kezelésére már alkalmatlanok voltak a korábbi eszközök.

Ezen változásokra válaszul a nemzetközi kapcsolatok elméletében is számos új biztonságkoncepció látott napvilágot. Ezek közül az egyik megközelítés az ún. humán biztonság elmélete, mely az államközpontú biztonságkoncepciók helyett egy emberközpontú megközelítést javasol, az egyének védelmére helyezve a fő hangsúlyt. Ez az új elmélet azonban nem csak a biztonság vonatkozási tárgya, hanem a biztonság hatóköre, a szereplők és az eszközök szempontjából is új elemeket emelt be a vizsgálati keretbe.

Jelen tanulmány ennek az új iskolának a kialakulását követi nyomon, megvilágítva annak legfőbb jellegzetességeit és programterületeit. A humán biztonság koncepciójának bemutatását követően azonban az elmélet korlátai és a vele szemben

megfogalmazott kritikák is ismertetésre kerülnek, már előrevetítve az elmélet gyakorlati alkalmazásának várható problémáit.

Ezt követően a humán biztonság koncepcióját az 1990-es évek második felében hivatalos politikává emelő Kanada és Japán gyakorlata kerül összehasonlításra. Ez a két állam ugyanis a humán biztonság elméletének gyakorlati megvalósítása területén élen jár, noha mindezt teljesen eltérő módon teszik. Kanada ugyanis elsősorban az egyének fizikai védelmére helyezi a hangsúlyt, míg Japán inkább az egyén szükségleteinek kielégítésére koncentrál. Ez a két politika pedig magától értetődő módon merőben eltérő eredményekhez vezet. Jelen körülmények között úgy tűnik, hogy a kanadai út lehet a sikeresebb, ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a japán megközelítésnek nincs létjogosultsága. Mi több, a jövőben éppen az várható, hogy ez utóbbi iránynak jut majd nagyobb jelentőség. Éppen ezért a két állam humán biztonság területén elért sikerei és kudarcai fontos tanulságokkal szolgálhatnak a jövőre nézve is.

1. Elméleti keret – A humán biztonság koncepciója

A humán biztonság kérdése alapvetően a hidegháborút követően került a figyelem középpontjába. Ez az elmélet a klasszikus államokra alapozott nemzetbiztonság felsőbbrendűségét kérdőjelezi meg, azt állítva, hogy az állam helyett az egyént kellene a biztonsági koncepciók középpontjába állítani. Ez ugyanis mind nemzeti, mind regionális és globális szinten kevesebb konfliktust és nagyobb stabilitást eredményezne. A klasszikus realista biztonságfelfogástól tehát eltér egyrészt a kiindulási alap: az államról áthelyeződik a hangsúly az egyénre. Másrészt, más a hatókör: a klasszikus biztonságfelfogás külső agresszióval szemben védi az államot; míg a humán biztonságban ez a koncepció kiegészül olyan szélesebb körű fenyegetésekkel, mint a környezetszennyezés vagy a járványok. A szereplők tekintetében az állam kizárólagos szerepe (döntéshozatal és erőszak-monopólium) helyett a nem-állami aktoroknak is kulcs szerep jut a biztonság megteremtésében (pl.: nemzetközi intézmények, nonprofit szervezetek, helyi közösségek...). Végül pedig, az eszközök is eltérnek, a fegyverkezési versenyen és stratégiai szövetségeken alapuló általában defenzív jellegű katonai biztonság helyett a humán biztonság koncepciója nemcsak a védelemre fókuszál, hanem a megelőzésre is.¹

A humán biztonság elméletének kialakulásában az első mérföldkövet az ENSZ fejlesztési programja (*United Nations Development Program – UNDP*) által 1994-ben először kiadott *Jelentés a humán fejlődéséről (Human Development Report)* című dokumentum képezi.² Ebben a szervezet amellet érvel, hogy a klasszikus államokra alapozott biztonságfelfogást újra kell fogalmazni és ki kell bővíteni. A biztonság koncepciója a hidegháború idején alapvetően territoriális alapokon állt, és külső fenyegetésekkel számolt. Ezzel szemben eljött az ideje – mondja a program –, hogy

¹ Human Security Report Project [2011]: *Human Security Backgrounder*. Forrás: <http://www.hsrgroup.org/press-room/human-security-backgrounder.aspx>

² United Nations Development Program [1994]: *Human Development Report 1994* Forrás: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/>

elmozduljunk a nukleáris biztonság koncepciójától a humán biztonság irányába. A területi biztonság helyett az egyes egyének biztonsága kell, hogy középpontba kerüljön, a fegyverkezés helyett pedig a (fenntartható) fejlődés koncepciója. Az egyes emberek biztonság-koncepciója tehát elmozdult a szükségletek kielégítésének irányába, ennek következtében pedig a humán biztonság összekapcsolódott a gazdasági fejlődés kérdésével. A humán biztonság definícióját illetően azonban a jelentés hangsúlyozza, hogy a humán biztonság nem egyenlő a humán fejlődéssel. A fejlődés ugyanis szélesebb koncepciót takar, és legfőbb célja, hogy minél több választási lehetőséget szolgáltatson az emberek számára, az élet valamennyi területén. Ezzel szemben, a humán biztonság fogalma azt jelenti, hogy az emberek biztonságosan és szabadon élhetnek ezekkel a választási opciókkal, tudva, hogy az alternatívák a jövőben is rendelkezésükre fognak állni. Ebből fakadóan tehát a két terület között olyan fajta függőségi viszony áll fent, hogy az egyik terület kudarca minden bizonnyal negatívan hat a másik terület működésére is, és valószínűleg felgyorsítja annak hanyatlását.

A humán biztonság elmélete négy alapvető sajátossággal bír:³

- először is, a humán biztonság kérdése általános érvényű és univerzális – számos olyan fenyegetés jelent meg napjainkban, melyek egyaránt érintenek mindenkit, lakóhelytől, vagy anyagi körülményektől függetlenül (pl.: munkanélküliség, kábítószer, bűnözés, környezetszennyezés, emberi jogok tömeges megsértése, stb.);
- másodsor, a humán biztonság összetevői között interdependencia van – ha az egyének biztonságát fenyegetés éri a Föld bármely pontján, az kihatással lesz az összes többi államra is (pl.: éhezés, járványok, környezetszennyezés, terrorizmus, drogkereskedelem, stb.);
- harmadszor, a humán biztonságot könnyebb (és sokkal olcsóbb) megteremteni megelőző jelleggel, semmint egy későbbi beavatkozással korlátozni annak következményeit (pl.: AIDS elterjedése);
- negyedszer, a humán biztonság emberközpontú, a figyelem középpontjában az áll, hogy az emberek hogyan és milyen körülmények között élnek.

Az UNDP jelentése alapvetően hat fenyegetés-típust nevezett meg, melyek elsődlegesek a humán biztonságra nézve: az ellenőrzés nélküli népességnövekedés, a gazdasági fejlődésből fakadó egyenlőtlenségek, a nemzetközi migráció, a környezetrombolás, a kábítószer-kereskedelem és a nemzetközi terrorizmus. Ezek mellett pedig hét olyan programterületet sorolt fel, melyekre az adott fenyegetések tükrében külön figyelmet kell fordítani: gazdasági biztonság, élelmiszer biztonság, egészségügyi biztonság, környezeti biztonság, személyi biztonság, közösségek biztonsága és politikai biztonság. Mindennek megvalósításához pedig konkrét politikai javaslatokat is tett a jelentés:

³ United Nations Development Program [1994]: *Human Development Report 1994: Chapter 2 – New Dimensions of Human Security*. In http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf

- a humán fejlődésbe kell erőforrásokat fektetni és nem a fegyverkezésbe;
- a politikai döntéshozókat rá kell bírni, hogy segítsék elő az univerzális béke megteremtését;
- az ENSZ-nek tiszta mandátumot kell adni a fejlődés elősegítéséhez és fenntartásához;
- ki kell terjeszteni a fejlesztési együttműködések rendszerét;
- a nemzeti költségvetések és a külföldi segélyek 20%-át humán fejlesztésre kell fordítani;
- létre kell hozni egy Gazdasági Biztonsági Tanácsot (Economic Security Council).

Ez az ENSZ-jelentés rendkívül nagy hatással volt nemzetközi szinten, és az egyes nemzetállamok illetve nemzetközi szervezetek egyaránt elkezdtek foglalkozni a humán biztonság kérdésével. Az intézményesülés folyamatával párhuzamosan azonban maga az elmélet is fejlődött tovább. Ennek köszönhetően a humán biztonság három különböző koncepciója alakult ki napjainkra: az erőszakos konfliktusok emberi költségeire fókuszáló; a fenntartható fejlődés útján az emberi szükségletekre koncentrááló; és a humán biztonság emberi jogi vonatkozásait vizsgáló irány. Ezek között igazából nincs egyetértés, egyszerre fessegetik a klasszikus biztonság-fogalom bővülését és mélyülését is.⁴

Az elmélet gyakorlati alkalmazását illetően Mary Kaldor *Humán biztonság (Human Security)* című 2007-ben megjelent könyve⁵ számos esettanulmány bemutatását követően öt olyan alapelvet nevez meg, melyek a humán biztonság megteremtésének céljai és egyben eszközei is:

- először is, az emberi jogok elsődlegessége – még ha mindez magától is értetődő, különösen szem előtt kell tartani olyan humanitárius intervenciók esetén, amikor fegyveres beavatkozásról van szó, és az úgynevezett „kemény biztonság” eszközeit együttesen alkalmazzuk a „puha biztonság” eszközeivel;
- másodsor, legitim politikai joghatóság – a humán biztonság szempontjából különösen fontos, hogy olyan legitim intézményeket, szereplőket vonjunk bele az eseményekbe, melyek rendelkeznek a megfelelő kikényszerítő eszközökkel, ugyanakkor a társadalom széleskörű bizalmát is élvezik;
- harmadszor, multilateralizmus – mivel a humán biztonság koncepciója globális jellegű, ezért gyakorlatba való átültetése is csak multilaterális keretek között lehetséges;
- negyedszer, alulról felfelé történő megközelítés – a humán biztonság érdekében végrehajtott lépések és beavatkozások csakis a társadalom egésze által meghatározott célok és szükségletek elérésére irányulhatnak;

⁴ Gazdag Ferenc (szerk.) [2011]: *Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest. 83–89. p.

⁵ Kaldor, Mary [2007]: *Human Security – Reflections on Globalization and Intervention*. Polity Press, Cambridge. 182–197. p.

- ötödször, regionális fókusz – az új típusú háborúk egyre gyakrabban átnyúlnak az egyes nemzetállami határokon (pl.: kisebbségek, menekültek, illegális kereskedelem, stb.), ezért az egyes konfliktusok kezelése is legtöbbször regionális megközelítést igényel.

Kaldor szerint tehát, ha megfelelő eszközöket alkalmazunk, akkor a humán biztonság koncepciója számos módon elősegítheti a globális fejlődést. Egyrészt, olyan körülményeket teremthet, melyek integráns részei a fejlődésnek. Másrészt, a humán biztonság erősítése szükségszerűen magával hozza a humán fejlődést, ami végső soron az erőszak csökkenéséhez fog vezetni. Végül pedig a humán biztonság elsősorban az egyének és társadalmi csoportok szükségleteire helyezi a hangsúlyt, és nem a nemzetek gazdasági mutatóinak növekedésére, ezáltal pedig segíthet a gazdasági stratégiák helyes irányba való terelésében is.

2. Az elmélet kritikája és korlátai

A humán biztonság elméletével szemben számos kritika fogalmazódott meg, ezeket azonban érdemes csoportokba osztva kezelni. Az elméletet bírálók elsősorban azt vitatják, hogy ez a koncepció mennyire új és alkalmazható, az általa megfogalmazott gyakorlati javaslatok realizálása milyen tényleges hasznokkal és költségekkel járna. Ezzel szemben a második csoport tagjai elsősorban az elmélet hívei közül kerülnek ki, mindenekelőtt azt vitatva, hogy az elmélet túl tág ahhoz, hogy olyan akcióterveket lehessen benne megfogalmazni, melyek tényleges eredményekkel járnának. Mivel ez az elmélet lényegében mindent magába foglal, nehéz felállítani a prioritásokat, és ezért nehéz operacionalizálni a válaszlépéseket. Ráadásul gyakran merül fel az a kritika is, hogy túl moralista a humán biztonság koncepciója, és ezért a benne foglaltak lényegében megvalósíthatatlanok. Végül pedig sokan magát a vizsgálati tárgyat is megkérdőjelezik. Szerintük ugyanis az állam és az egyén nem választható el egymástól, állam hiányában ugyanis nincs aki biztosítsa az alapvető biztonsági körülményeket. Éppen ezért ha biztonságról van szó, akkor az államtól nem lehet elvonatkoztatni, ebből fakadóan pedig a humán biztonság elmélete mindössze az államközpontú biztonságkonceptiók kiegészítője lehet.⁶

Elválva az elmélettől, az alkalmazhatóság tekintetében az UNESCO 2005-ös humán biztonsággal foglalkozó konferenciáján Shahrbanou Tadjbakhsh, a párizsi székhelyű Centre d'études et Recherches Internationales (CERI) kutatóintézet munkatársa hét fő kritikát fogalmazott meg a koncepció gyakorlatával szemben:

- nincs egy általánosan elfogadott definíciója a humán biztonságnek, emiatt pedig nehéz összeállítani egy globális stratégiát – a jelentőségét senki sem vitatja, megfogalmazása és hatóköre azonban olyan hatalmas, hogy alkalmatlan a gyakorlatba való átültetésre;

⁶ Gazdag Ferenc (szerk.) [2011]: *Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest. p.83-89.

- megkérdőjelezi, hogy a nemzetbiztonság növelés és a humán biztonság előmozdítása valóban szükségszerűen egymástól elváló és versengő folyamatok-e – szeptember 11-ével ugyanis újra előkerült a nemzetbiztonság kérdése, és a hatalmas – elsősorban katonai jellegű – beruházások messze felülmúlják a segélyeket, kérdés azonban, hogy ez valóban aláássa-e a humán biztonság koncepcióját;
- problémás a gyakorlati megvalósítás – nincs egy olyan általánosan elfogadott nemzetközi szerv, melynek feladata a humán biztonság megvalósítása lenne (sok állam unilaterálisan beemelte ezt külpolitikai prioritásai közé, egységes nemzetközi keret azonban egyelőre még nincs);
- nem tisztázottak a prioritások, nincsenek egyértelműen meghatározva a legfőbb fenyegetések, ez pedig ismételten megnehezíti egy akcióterv kialakítását;
- a szektorok közötti együttműködés megvalósítása gyakorlatban elég nehéz – nemzetközi beavatkozás esetén még mindig az államoké és nemzetközi szervezeteké a főszerep, emiatt viszont problémás a globális stratégiák kidolgozása;
- hatékony fellépéshez a konfliktusok jellegét és kiváltó okait is jobban kellene ismerni;
- végül pedig az is kérdéses, hogy hogyan lehet úgy gyakorlatba átültetni a humán biztonság elméletét, hogy közben ne okozzunk kárt – a korábbi humanitárius intervenciók kapcsán ugyanis gyakran arra panaszkodtak a konfliktusban érintettek, hogy a beavatkozás több kárt okozott, mint hasznot – éppen ezért a beavatkozásokat egyértelműbb célokkal és hatékonyabb koordinációval kell végrehajtani.⁷

3. Az elmélet gyakorlati alkalmazása – Kanada és Japán példája

Elsősorban az imént említett gyakorlati problémáknak köszönhetően napjainkban alapvetően még mindig csak nemzetállami szinten kerül megvalósításra a humán biztonság koncepciója. Ebben a tekintetben ugyan élen jár Kanada és Japán, az általuk képviselt irányok azonban jól példázzák, hogy a humán biztonság gyakorlata mennyire eltérhet egyes esetekben. Az elmúlt évtizedekben ugyanis az elmélet gyakorlatba való átültetése két iskola kialakulásához vezetett, aszerint, hogy a főbb fenyegetések közül ki melyiknek tulajdonít nagyobb jelentőséget. Az első a félelemtől mentes biztonságkoncepcióra (freedom from fear) alapozott iskola, míg a második a nélkülözéstől mentes biztonságkoncepcióra (freedom from want) alapozott irány. Az 1994-es UNDP-jelentés tartalmazza mindkét megközelítést, azt ugyanakkor elismeri, hogy az eddigi gyakorlat szerint az első elképzelés kapott komolyabb figyelmet, holott

⁷ Tadjbakhsh, Shahrbanou [2005]: *Human Security: The Seven Challenges of Operationalizing the Concept*. In http://www.peacecenter.sciences-po.fr/pdf/unesco_13-09-05.pdf

napjainkban egyre inkább úgy tűnik, hogy a másodikra kellene nagyobb hangsúlyt fektetni.

3.1. A félelemtől mentes biztonságkonceptió és Kanada gyakorlata

A félelemtől mentes koncepció elsősorban arra fókuszál, hogy a fizikai erőszaktól védje az egyéneket, azt állítva, hogy ha az erőszak csökkentésére fókuszálunk, akkor a humán biztonság elméletét könnyebb lesz átültetni a gyakorlatba. Ennek keretében ez az iskola elsődleges eszközeinek tekinti a konfliktus megelőzést és a békefenntartást, továbbá egyik kulcseleme a Védelmesség-felelősség (Responsibility to Protect) elnevezésű nevé kezdeményezés.⁸

Ennek a megközelítésnek az egyik legtipikusabb példája a kanadai külpolitika, melyben rendkívül hangsúlyos szerepet kap a humán biztonság megteremtésének félelemtől mentes koncepciója. Ebben a tekintetben pedig talán az egyik legjobb empirikus példa a taposóaknák betiltásáért folytatott kanadai politika.

Kanadában a humán biztonság koncepcióját az 1996–2000-ig külügyminiszteri posztot ellátó Lloyd Axworthy hivatali ideje alatt dolgozták ki és ültették át a tényleges gyakorlatba. Axworthy szerint ugyanis Kanada a középhatalmi státuszából a humán biztonság pártolásával léphetne elő vezető hatalommá a világban.⁹ Ennek megfelelően tehát Axworthy saját napirendet dolgozott ki a humán biztonság pártolására, melyben összesen nyolc programterület szerepel: 1) a demokrácia támogatása és a jó kormányzás; 2) hatékonyabb felelősségre vonás az emberi jogokat megsértőkkel szemben; 3) a békefenntartásban és a béke kikényszerítésére indított missziókban való hatékony részvétel; 4) a civil lakosság védelme (különös tekintettel a nőkre és a gyerekekre); 5) a fegyverek és gyalogsági aknák korlátozása illetve betiltása; 6) terrorizmus, kábítószer-kereskedelem és szervezett bűnözés elleni közdelem; 7) környezetszennyezés és járványok elleni harc; 8) végül pedig a szegénység és írástudatlanság felszámolása a világban.¹⁰ Ezek között jól látható, hogy az utolsó két terület kivételével elsősorban a félelemtől mentes humán biztonság koncepciója tükröződik vissza, és ez a hangsúly a gyakorlatban is eszerint alakult.

Axworthy hivatali ideje alatt ugyanis a kanadai kormány legnagyobb külpolitikai sikerét az 1997 decemberében megnyitott Ottawa egyezmény jelentette, mely 1999. március 1-től hatályos. Az Ottawa egyezmény (hivatalos nevén: Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their

⁸ Gasper, Des [2005]: Securing Humanity: Situating 'Human Security' as Concept and Discourse. *Journal of Human Development*. Volume 6, Issue 2, 221–245. p.

⁹ Bernard, Jr Prosper [2006]: Canada and Human Security: From the Axworthy Doctrine to Middle Power Internationalism. *The American Review of Canadian Studies*. Volume 36, Issue 2, 233–261. p.

¹⁰ Delvoie, Louis A. [2000]: Institute of Research on Public Policy: *Curious Ambiguities: Reflections on Canada's International Security Policy*. In www.irpp.org/events/archive/nov00/delvoie.pdf

Destruction)¹¹ tiltja a taposóaknak gyártását és fejlesztését, a részes államai pedig vállalják, hogy a már meglévő készleteiket is megsemmisítik, a ratifikációtól számított tíz éven belül (habár indokolt esetben kérhető további haladék ennek realizálására). A szerződés kidolgozásának elsődleges indítéka az volt, hogy ezek a taposóaknak hatalmas járulékos károkat okoznak, megkülönböztetés nélkül szednek akár civil áldozatokat is, és gyakran egy-egy konfliktus lezárulását követően sem szedik fel őket, még több ártatlan áldozatot eredményezve. A szerződésnek napjainkban összesen 158 aláírója van, közülük azonban ez idáig mindössze 89 állam teljesítette szerződéses kötelezettségeit és számolta fel készleteit. Ráadásul tovább csökkenti az egyezmény érdemeit, hogy olyan államok nem írták még alá, mint az Egyesült Államok, Oroszország vagy Kína.¹²

Ennek ellenére mindenképpen hatalmas eredménynek számít Kanada számára, hogy új külpolitikai stratégiájával már egy éven belül ilyen sikereket tudott elérni. Ráadásul az is fontos, hogy ez az egyezmény a hagyományos leszerelési fórumokon kívül született meg, és Kanada illetve az ENSZ vezetése mellett a civil szféra és a nonprofit szervezetek is hatalmas részt vállaltak ennek megvalósításában. Mindez pedig egyértelműen az újfajta biztonságfelfogás létjogosultsága mellett szól, mely megkérdőjelezi az államok kizárólagos szerepét a biztonság garantálásában.

A humán biztonság hívei tehát a Kanada által vezetett taposóaknak beszűntetéséért folytatott kampányt hatalmas sikernek tekintik, és a humán biztonság gyakorlati megvalósításának egyik első mérföldköveként hivatkoznak rá. Axworthy munkásságát illetően szót érdemel még, hogy a taposóaknak kérdése mellett Kanada vezető szerepet vállalt a gyerekkatonaság és a könnyűfegyverek nemzetközi kereskedelmének korlátozásában is. Ráadásul szintén a humán biztonság koncepcióját szem előtt tartva, Axworthy komolyan támogatta a NATO 1999-es jugoszláviai bombázását is.¹³

Hagyatékát tekintve pedig fontos elmondani, hogy Jean Chretien (1993–2003) és Paul Martin (2003–2006) miniszterelnökök külpolitikájára is nagy hatással volt, és az Axworthy által megfogalmazott nyolc programterület a későbbiekben is visszaköszött Kanada nemzetközi szerepvállalásában. Az ezredfordulót követően ebben a tekintetben a Védelmezés-felelősség elnevezésű kezdeményezés tekinthető a következő mérföldkönek. A ruandai népirtást követően a kanadai kormány 2000 szeptemberében felállította a Beavatkozás és Állami Szuverenitás Nemzetközi Bizottságát (International Commission on Intervention and State Sovereignty – ICISS), melynek egy 2001. decemberi jelentése viselte a Védelmezés-felelősség nevet. Ez a dokumentum a civil lakosság védelme érdekében történő nemzetközi beavatkozás mellett tört lándzsát, megteremtve a nemzetközi közösség felelősségét, olyan (akár

¹¹ United Nations [1997]: *Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction*. In <http://www.unog.ch/80256EE600585943/%28httpPages%29/CA826818C8330D2BC1257180004B1B2E?OpenDocument>

¹² International Campaign to Ban Landmines [2011]: *States Parties*. In <http://www.icbl.org/index.php/icbl/Universal/MBT/States-Parties>

¹³ Bernard, Jr Prosper [2006]: Canada and Human Security: From the Axworthy Doctrine to Middle Power Internationalism. *The American Review of Canadian Studies*. Volume 36, Issue 2, 233–261.p.

belpolitikai) konfliktusokba való beavatkozáshoz, ahol a civil lakosság súlyosan érintett és a központi kormány már nem képes annak védelmét ellátni.¹⁴ Ennek az elvnek a megszületése újabb nagy sikert jelentett a félelemtől mentes humán biztonság koncepciójának gyakorlatában, és 2001-et követően számos alkalommal szolgált hivatkozási alapként a nemzetközi politikai életben.

A humán biztonság koncepciója kapcsán ehhez még annyit érdemes hozzátenni, hogy Kanadában a humán fejlettség kérdése is igen hangsúlyosan jelen van az 1990-es évektől – ennek köszönhetően pedig a humán fejlettségi index (Human Development Index – HDI) éves mutatóiban Kanada 1990 és 2011 között összesen nyolcszor szerepelt a ranglista élén,¹⁵ ezzel bizonyítva, hogy a humán biztonság és a humán fejlődés koncepciói nem elválaszthatóak egymástól, és a kanadai kormány saját határain belül is igen nagy figyelmet fordít mindkettőre.

3.2. A nélkülözéstől mentes biztonságkoncepció és Japán gyakorlata

A második nagy iskola, a nélkülözéstől mentes biztonságkoncepcióra alapozott irány. Ez az elképzelés globálisan szemléli a humán biztonság kérdését, és a fizikai fenyegetések körét kiegészíti olyan, az emberi szükségletekre fókuszáló veszélyforrásokkal is, mint az éhínség, a járványok vagy a természeti katasztrófák. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez az iskola sem tagadja az első megközelítésben taglalt fizikai fenyegetések jelentőségét, annál azonban továbblép, és nagyobb keretben szemléli a humán biztonság kérdéskörét.¹⁶

Erre a gyakorlatra tipikus példa Japán, mely 1999-es Diplomáciai Kék-könyvében hivatalos külpolitikai stratégiává tette a humán biztonságna mind a félelemtől mentes, mind a nélkülözéstől mentes megközelítését, ezzel elméletben némiképp meghaladva a kanadai példát.¹⁷ A humán biztonság koncepciója Kanadához hasonlóan az 1990-es évek második felében került a japán kormány figyelmének középpontjába. A hangsúlyokat tekintve azonban elsősorban a nélkülözéstől mentes irány került gyakorlati átültetésre. Első lépésként az ország Hivatalos Fejlesztési Segélyezés programjába (Official Development Assistance – ODA) beemelték a humán biztonság nélkülözéstől mentes koncepcióját, és teljesen megreformálták a japán segélyezési politikát, különös hangsúlyt fektetve az emberközpontú megközelítésre. Ezt követően a japán kormány létrehozta az ENSZ égisze alatt a Humán Biztonság Pénzügyi Alapot (Trust Fund for Human Security), 300 millió dollár támogatást felajánlva humán biztonsággal kapcsolatos projekteknek. 2001-ben pedig a Japán Külügyminisztérium

¹⁴ International Commission on Intervention and State Sovereignty [2001]: *Responsibility to Protect*. In <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>

¹⁵ Először 1992-ben, majd 1994-2000-ig minden évben élen állt Kanada. Ezt csak Norvégia előzi meg, amely összesen kilencszer állt a ranglista élén. Harmadik helyen pedig Japán áll, összesen három első hellyel. United Nations Development Program [2011]: *Human Development Reports*. In <http://hdr.undp.org/en/reports/>

¹⁶ Gasper, Des [2005]: *Securing Humanity: Situating 'Human Security' as Concept and Discourse*. *Journal of Human Development*. Volume 6, Issue 2, 221–245. p.

¹⁷ Edström, Bert [2003]: *Japan's Foreign policy and Human Security*. *Japan Forum*. Volume 15, Issue 2, 209–225. p.

szponzorálta a Humán Biztonság Bizottságának (Commission of Human Security – CHS) létrehozását.¹⁸

Mindezek ellenére a gyakorlatban úgy tűnik, hogy a japán koncepció kevésbé sikeres, mint a kanadai. A kanadai kezdeményezések ugyanis hatalmas nemzetközi támogatást vonzottak, és az ország a humán biztonság eszközéből komoly politikai tőkét tudott kovácsolni: itt érdemes megemlíteni Kanada megválasztását az ENSZ Biztonsági Tanácsa nem állandó tagjának 1999-ben, vagy pedig a már említett Védelmezés-felelősség nevű elképzelést, mely napjainkra széles körben elfogadott nemzetközi normává vált. Ezzel szemben Japán számos területen képtelen volt politikai előnyökre fordítani a humán biztonság stratégiáját. Egyrészt nem sikerült komolyabb előrelépést felmutatnia az állandó ENSZ BT tagság megszerzése ügyében, másrészt az elmúlt években a nemzetközi szervezetek vezető pozícióiban is rendre alulmaradtak a japán jelöltek. Mindezt pedig számos japán szakértő az ország politikai befolyásoló erejének visszaeséseként és a humán biztonság külpolitikai stratégiájának kudarcaként magyarázza. Japán humán biztonság stratégiája ugyanis merőben eltér a kanadaitól abban a tekintetben, hogy itt a humán biztonság előmozdításának elsődleges eszköze a fejlesztési segélyezés. A japán kormány határozottan elzárkózik a humanitárius intervenciótól és a Kanada által bevezetett Védelmezés-felelősség elképzeléstől. A Japán által képviselt nélkülözéstől mentes biztonsági koncepció ugyanakkor nem tudott olyan mértékű nemzetközi támogatást szerezni, mint a kanadai irány, ennek köszönhetően pedig az ázsiai ország esetében a humán biztonság elméletének gyakorlati sikerei sokkal kevésbé kézzel foghatóak és kevésbé látványosak, mint Kanada esetében.¹⁹

Konklúzió

Összességében tehát látható, hogy a humán biztonság elmélete egy viszonylag friss koncepció, mely alapvetően az 1990-es évektől kezdve kapott tényleges figyelmet a nemzetközi közösségtől. A bipoláris világrend felbomlásával ugyanis megszületettek a megfelelő politikai körülmények ahhoz, hogy túllépjünk az állam-központú biztonságfelfogáson, és teret engedjünk más elképzeléseknek is. A humán biztonság elmélete ebben a tekintetben megkérdőjelezi a területiális nemzetbiztonság primátusát, és ehelyett az egyént állítja a biztonságkonceptiók középpontjába. Ezzel párhuzamosan pedig kibővíti a fenyegetések körét, és felhívja a figyelmet olyan veszélyekre is, melyek elsősorban az emberi szükségletekre irányulnak. Így tehát olyan új tényezők lépnek be a biztonságot fenyegető jelenségek sorába, mint az éhínség, a környezetszennyezés vagy a járványok. Ez az elmélet sok tekintetben válhat olyan napjainkban fellépő új kihívásokra, melyeket a klasszikus biztonságkonceptiók vagy kezelni, vagy még értelmezni sem tudnak.

¹⁸ Ho, Satomi [2008]: Japan's Human Security Policy: A Critical Review of its Limits and Failures. *Japanese Studies*. Volume 28, Issue 1, 101–112. p.

¹⁹ Ho, Satomi [2008]: Japan's Human Security Policy: A critical Review of its Limits and Failures. *Japanese Studies*. Volume 28, Issue 1.

Ennek ellenére a humán biztonság elméletének alkalmazhatósága és újdonsága mégis komoly vitákat kavart a nemzetközi kapcsolatok területén. Legnagyobb kritikusai ugyanis pont azt róják fel az új koncepciónak, hogy túlzottan kibővítette a fenyegetések körét. Ráadásul mindezt anélkül tette, hogy meghatározott volna valamiféle prioritási sorrendet az egyes tényezők között. Ennek köszönhetően pedig a gyakorlati alkalmazhatóságot szinte lehetetlenné tette, hiszen a fenyegetések ilyen fokú diverzifikációja mellett szinte elképzelhetetlen egy olyan átfogó globális vagy akár nemzeti stratégia kidolgozása, mely képes lenne válasszal szolgálni valamennyi kihívásra. A globális válaszadást pedig csak tovább nehezíti, hogy nincs egy olyan univerzális nemzetközi szervezet, mely tényleges és hatékony mandátummal bírna a humán biztonság valamennyi dimenziójának megvalósításában. Ennek hiányában pedig az egyetlen opció a nemzeti szintű megközelítés maradt.

Ebben a tekintetben Kanada és Japán jár az élen, ahol már az 1990-es évek második fele óta hivatalos kormányzati politika a humán biztonság megvalósítása. Ez a gyakorlat azonban merőben eltér a két állam esetében. Éppen a fenyegetések oly széles skálája miatt, az egymástól eltérő prioritások mentén két különböző iskola alakult ki. A kanadai félelemtől mentes megközelítés elsősorban az egyéneket fenyegető fizikai veszélyeket igyekszik kezelni; míg a japánra jellemző nélkülözéstől mentes irány a fizikai fenyegetések kiiktatása mellett az emberi szükségletek kielégítésére helyezi a hangsúlyt, ezzel jóval tágabb kereteket meghatározva.

A gyakorlat azonban alapvetően azt mutatja, hogy az elmélet kritikusainak bizonyos szempontból igaza volt. Kanada példája ugyanis bebizonyította, hogy a humán biztonság koncepciójának igenis van létjogosultsága, sőt egy állam még akár politikai tőkét is kovácsolhat egy erre épített külpolitikai stratégiából. A fizikai fenyegetések megszüntetésére ugyanis sokkal könnyebb volt támogatókat találni, ennek köszönhetően pedig jóval látványosabb eredményeket lehetett felmutatni. Japán példája ugyanakkor jól mutatja, hogy az ezen túllépő megközelítés már olyan tág keretek közé került, ahol nagyon nehéz egy átfogó stratégia kidolgozása, és az elmélet operacionalizálása. Ebből fakadóan pedig a japán gyakorlat lényegesen elmarad a sikertörténetként azonosított kanadai politikától.

Mindezt ugyanakkor nem szabad a nélkülözésektől mentes irány létjogosultságának megkérdőjelezéseként értelmezni. A két gyakorlati iskola ugyanis nem egymást kizáró, hanem inkább komplementer jellegű. Ennek köszönhetően pedig még ha napjainkban az első megközelítés is kap nagyobb támogatást, be kell látni, hogy a jövőben valószínűleg a második irány jelent majd komolyabb kihívást. Kanada és Japán politikája ugyanakkor rámutatott arra, hogy míg a fenyegetések kiiktatásában akár egy állam vezetésével is számottevő sikereket lehet elérni; addig a szükségletek kielégítetlenségéből fakadó problémák kezelésére minden bizonnyal nem nemzeti politikák, hanem egy átfogó nemzetközi program jelentheti majd a megoldást.

Irodalomjegyzék

- Bernard, Jr Prosper [2006]: Canada and Human Security: From the Axworthy Doctrine to Middle Power Internationalism. *The American Review of Canadian Studies*. Volume 36, Issue 2, 233–261. p.
- Delvoie, Louis A. [2000]: Institute of Research on Public Policy: *Curious Ambiguities: Reflections on Canada's International Security Policy*. Forrás: www.irpp.org/events/archive/nov00/delvoie.pdf
- Edström, Bert [2003]: Japan's Foreign policy and Human Security. *Japan Forum*. Volume 15, Issue 2, 209–225. p
- Gasper, Des [2005]: Securing Humanity: Situating 'Human Security' as Concept and Discourse. *Journal of Human Development*. Volume 6, Issue 2, 221–245. p.
- Gazdag Ferenc (szerk.) [2011]: *Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest. 83–89. p
- Ho, Satomi [2008]: Japan's Human Security Policy: A critical Review of its Limits and Failures. *Japanese Studies*. Volume 28, Issue 1, 101–112. p.
- Human Security Report Project [2011]: *Human Security Backgrounder*. Forrás: <http://www.hsrgroup.org/press-room/human-security-backgrounder.aspx>
- International Campaign to Ban Landmines [2011]: *States Parties*. Forrás: <http://www.icbl.org/index.php/icbl/Universal/MBT/States-Parties>
- International Commission on Intervention and State Sovereignty [2001]: *Responsibility to Protect*. Forrás: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>
- Kaldor, Mary [2007]: *Human Security – Reflections on Globalization and Intervention*. Polity Press, Cambridge.
- Tadjbakhsh, Shahrbanou [2005]: *Human Security: The Seven Challenges of Operationalizing the Concept*. Forrás: http://www.peacecenter.sciences-po.fr/pdf/unesco_13-09-05.pdf
- United Nations [1997]: *Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction*. Forrás: <http://www.unog.ch/80256EE600585943/%28httpPages%29/CA826818C8330D2BC1257180004B1B2E?OpenDocument>
- United Nations Development Program [2011]: *Human Development Reports*. Forrás: <http://hdr.undp.org/en/reports/>
- United Nations Development Program [1994]: *Human Development Report 1994*. Forrás: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/>
- United Nations Development Program [1994]: *Human Development Report 1994: Chapter 2 – New Dimensions of Human Security*. Forrás: http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf

Absztrakt

A humán biztonság koncepciója az államközpontú biztonságfelfogás helyett az egyénekre helyezi a hangsúlyt, a biztonság garantálásában megkérdőjelezi a központi kormány primátusát, szélesebb körű fenyegetésekkel számol, és a defenzív stratégia helyett gyakran nagy hangsúlyt kap a megelőzés. Ennek az új koncepciónak az alapjait az ENSZ Fejlesztési Programjának az 1994-es Humán Fejlődés Jelentése rakta le. Ez a dokumentum összefoglalja az elmélet legfőbb jellegzetességeit, a legfontosabb programterületeket és általános javaslatokat tesz a gyakorlati megvalósításra is. Habár a humán biztonságot érintő kritikák többsége éppen az elmélet alkalmazhatóságát kérdőjelezi meg, Kanada és Japán példája egyértelműen bizonyítja az elmélet létjogosultságát. A két példa ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a megvalósítás kapcsán létrejövő két gyakorlati iskola mennyire eltér a prioritások és az eredmények területén is. Ennek köszönhetően pedig úgy tűnik, hogy napjainkban inkább a kanadai gyakorlat a sikeresebb; a jövőre nézve viszont az várható, hogy a japán megközelítésre lehet nagyobb szükség, éppen ezért ennek vizsgálata talán még fontos tanulságokkal szolgálhat.